

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI

ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

REVIEW OF LAW SCIENCES

huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

правовой научно-практический журнал

legal scientific-practical journal

2026-yil maxsus son

VOLUME 10 / SPECIAL ISSUE / 2026

DOI: [HTTPS://DX.DOI.ORG/10.51788/TSUL.ROLS.2026.10.SI](https://dx.doi.org/10.51788/TSUL.ROLS.2026.10.SI)

ISSN 2181-919X

E-ISSN 2181-1148

DOI: [HTTPS://DX.DOI.ORG/10.51788/TSUL.ROLS](https://dx.doi.org/10.51788/TSUL.ROLS)

Crossref
Content
Registration

MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI

"Yuridik fanlar axborotnomasi – Вестник юридических наук – Review of law sciences" huquqiy ilmiy-amaliy jurnali O'zbekiston matbuot va axborot agentligi tomonidan 2020-yil 22-dekabrda 0931-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi jurnallari ro'yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va ko'paytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

Nashr bo'yicha mas'ul:

O. Choriyev

Muharrirlar:

E. Mustafayev, Y. Yarmolik, M. Sharifova, Sh. Beknazarova, X. Yuldasheva, E. Sharipov

Musahhih:

M. Tursunov

Texnik muharrir:

U. Sapayev

Dizayner:

D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahri, Sayilgoh ko'chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Veb-sayt: review.tsul.uz

E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1385.

Nashriyot litsenziyasi

№ 174625, 29.11.2023.

Jurnal 2026-yil 7-iyulda bosmaxonaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4.

Shartli bosma tabog'i: 24,2

Adadi: 100. Buyurtma: № 77.

Bosmaxona litsenziyasi

29.11.2023 № 174626

TDYU bosmaxonasida chop etildi.

Bosmaxona manzili:

100047. Toshkent shahri,

Sayilgoh ko'chasi, 37.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

TAHRIR HAY'ATI

BOSH MUHARRIR

B. Xodjayev – Toshkent davlat yuridik universiteti rektori, yuridik fanlar doktori, professor

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI

Z. Esanova – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor

MAS'UL MUHARRIR

O. Choriyev – Toshkent davlat yuridik universiteti Tahririyat-nashriyot markazi direktori

TAHRIR HAY'ATI A'ZOLARI

Y. Kanyazov – Adliya vazirligi huzuridagi Yuridik kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti direktori, yuridik fanlar nomzodi

J. Tashkulov – Fanlar akademiyasi Davlat va huquq instituti bo'lim boshlig'i, yuridik fanlar doktori, professor

U. To'xtasheva – Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi direktori o'rinbosari, yuridik fanlar doktori, professor

M. Yasan – Balikesir universiteti Huquq fakulteti professori (Turkiya)

S. Ma'mun – Islam Negeri universiteti o'qituvchisi (Indoneziya)

Sh. Asadov – O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi Yuridik ta'lim va sud-ekspertiza boshqarmasi boshlig'i, yuridik fanlar doktori, professor

I. Ergashev – Toshkent davlat yuridik universiteti Ma'muriy va moliya huquqi sho'basi professori, yuridik fanlar doktori

J. Nematov – Toshkent davlat yuridik universiteti Ma'muriy va moliya huquqi sho'basi professori, yuridik fanlar doktori

M. Aminjonova – O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi Qonunchilik ijrosi ustidan nazoratni tashkil etish kafedrasida dotsenti, yuridik fanlar doktori

M. Raximov – Toshkent davlat yuridik universiteti Tadqiqot markazi boshlig'i, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori

I. Djurayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Sud hokimiyati, advokatura va huquqni muhofaza qiluvchi organlar sho'basi professori, yuridik fanlar doktori

O. Narzullayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Ekologiya huquqi sho'basi professori, yuridik fanlar doktori

F. Maxmudov – O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi Yuridik kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti direktori o'rinbosari, yuridik fanlar doktori, dotsent

M. Kadirova – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat-protsessual huquqi sho'basi professor v.b., yuridik fanlar doktori

I. Yakubova – Toshkent davlat yuridik universiteti Intellektual mulk huquqi sho'basi professor v.b., yuridik fanlar doktori

A. Muxamedjanov – Toshkent davlat yuridik universiteti Xalqaro huquq va inson huquqlari sho'basi professori, yuridik fanlar doktori

N. Niyazova – Toshkent davlat yuridik universiteti O'zbek tili va adabiyoti sho'basi professori, pedagogika fanlari nomzodi

**УЧРЕДИТЕЛЬ: ТАШКЕНТСКИЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

Правовой научно-практический журнал «Вестник юридических наук – Yuridik fanlar axborotnomasi – Review of Law Sciences» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 22 декабря 2020 года с удостоверением № 0931.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Академии наук Республики Узбекистан.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Ответственный за выпуск:

О. Чориев

Редакторы:

Э. Мустафаев, Е. Ярмолик, М. Шарифова,
Ш. Бекназарова, Х. Юлдашева, Э. Шарипов

Корректор:

М. Турсунов

Технический редактор:

У. Сапаев

Дизайнер:

Д. Ражапов

Адрес редакции:

100047, Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.
Тел.: (0371) 233-66-36 (1169)

Веб-сайт: review.tsul.uz

E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Подписной индекс: 1385.

Издательская лицензия

№ 174625, от 29.11.2023.
Журнал передан в типографию
07.07.2026.
Формат бумаги: А4.
Усл. п. л. 24,2 Тираж: 100 экз.
Номер заказа: 77.

Лицензия типографии

№ 174626, от 29.11.2023.
Отпечатано в типографии
Ташкентского государственного
юридического университета.
100047, г. Ташкент, ул. Сайилгох, 37.

© Ташкентский государственный
юридический университет

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Б. Ходжаев – ректор Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

З. Эсанова – проректор по научной работе и инновациям Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

О. Чориев – директор Редакционно-издательского центра Ташкентского государственного юридического университета

ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ

Е. Каньязов – директор Института переподготовки и повышения квалификации юридических кадров при Министерстве юстиции, кандидат юридических наук

Ж. Ташкулов – заведующий отделом Института государства и права Академии наук, доктор юридических наук, профессор

У. Тухташева – заместитель директора Агентства по противодействию коррупции Республики Узбекистан, доктор юридических наук, профессор

М. Ясан – профессор юридического факультета Университета Балыкесир (Турция)

С. Маъмун – преподаватель Исламского государственного университета (Индонезия)

Ш. Асадов – начальник управления юридического образования и судебной экспертизы Министерства юстиции Республики Узбекистан, доктор юридических наук, профессор

И. Эргашев – профессор сектора административного и финансового права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

Ж. Нематов – профессор сектора административного и финансового права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

М. Аминжонов – доцент кафедры организации контроля за исполнением законодательства Правоохранительной академии Республики Узбекистан, доктор юридических наук

М. Рахимов – начальник Исследовательского центра Ташкентского государственного юридического университета, доктор философии по юридическим наукам

И. Джураев – профессор сектора судебной власти, адвокатуры и правоохранительных органов Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

О. Нарзуллаев – профессор сектора экологического права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

Ф. Махмудов – заместитель директора Института переподготовки и повышения квалификации юридических кадров при Министерстве юстиции, доктор юридических наук, доцент

М. Кадирова – и.о. профессора сектора уголовно-процессуального права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

И. Якубова – и.о. профессора сектора права интеллектуальной собственности Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

А. Мухамеджанов – профессор сектора международного права и прав человека Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

Н. Ниязова – профессор сектора узбекского языка и литературы Ташкентского государственного юридического университета, кандидат педагогических наук

**FOUNDER: TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF LAW**

“Yuridik fanlar axborotnomasi – Вестник юридических наук – Review of law sciences” legal scientific-practical journal was registered by Press and Information Agency of Uzbekistan on December 22, 2020, with certificate number 0931.

The journal is included in the list of journals of the Supreme Attestation Commission under the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan. Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of materials of the journal are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Publication Officer:

O. Choriev

Editors:

E. Mustafaev, E. Yarmolik, M. Sharifova,
Sh. Beknazarova, Kh. Yuldasheva, E. Sharipov

Proofreader:

M. Tursunov

Technical editor:

U. Sapaev

Designer:

D. Rajapov

Publishing department address:

100047. Tashkent city,
Sayilgoh street, 35.
Phone: (0371) 233-66-36 (1169)

Website: review.tsul.uz

E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Subscription index: 1385.

Publishing license

№ 174625, 29.11.2023.

The journal is submitted to the Printing house on 07.07.2026.

Paper size: A4.

Cond.p.f: 24,2.

Units: 100. Order: № 77.

Printing house license

№ 174626, 29.11.2023.

Published in the Printing house of
Tashkent State University of Law.
100047. Tashkent city, Sayilgoh street, 37.

© Tashkent State University of Law

EDITORIAL BOARD
EDITOR-IN-CHIEF

B. Khodjaev – Rector of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

DEPUTY EDITOR

Z. Esanova – Deputy Rector for Scientific Affairs and Innovations of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

EXECUTIVE EDITOR

O. Choriev – Director of the Publishing and Editorial Center of Tashkent State University of Law

MEMBERS OF EDITORIAL BOARD

Y. Kanyazov – Director of the Institute for Retraining and Advanced Training of Legal Personnel under the Ministry of Justice, Candidate of Legal Sciences

J. Tashkulov – Head of the Department of the Institute of State and Law of the Academy of Sciences, Doctor of Law, Professor

U. Tukhtasheva – Deputy Director of the Anti-Corruption Agency, Doctor of Law, Professor

M. Yasan – Professor of the Faculty of Law, Balikesir University (Turkey)

S. Ma'mun – Lecturer at Universitas Islam Negeri (Indonesia)

Sh. Asadov – Head of the Department of Legal Education and Forensic Examination of the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Professor

I. Ergashev – Professor of the Department of Administrative and Financial Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

J. Nematov – Professor of the Department of Administrative and Financial Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

M. Aminjonova – Associate Professor of the Department of Organization of Control over the Execution of Legislation of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law

M. Rakhimov – Head of the Research Center of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law

I. Djuraev – Professor of the Department of Judiciary, Advocacy and Law Enforcement Agencies of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

O. Narzullaev – Professor of the Department of Environmental Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

F. Makhmudov – Deputy Director of the Institute for Retraining and Advanced Training of Legal Personnel under the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Associate Professor

M. Kadirova – Acting Professor of the Department of Criminal Procedure Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

I. Yakubova – Acting Professor of the Department of Intellectual Property Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

A. Mukhamedjanov – Professor of the Department of International Law and Human Rights of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

N. Niyazova – Professor of the Department of Uzbek Language and Literature of Tashkent State University of Law, Candidate of Pedagogical Sciences

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ NAZARIYASI VA TARIXI. HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

- 11 **AXMEDSHAYEVA MAVLYUDA AXATOVNA**
Huquq shakllari (manbalari)ning rivojlanish tendensiyalari: tarixiy-nazariy yondashuv
- 22 **SHOKIROVA-INOMJONOVA MASHXURAXON G'AYRATJON QIZI**
Adolat va ijtimoiy adolat prinsiplarining farqli jihatlari: nazariy-huquqiy tahlil

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 31 **YAKUBOVA IRODA BAHRAMOVNA**
Mualliflik huquqida kompyuter dasturlarini huquqiy muhofaza qilishni takomillashtirishning milliy va xalqaro mexanizmlari
- 41 **MAMANAZAROV SARDOR SHUXRATOVICH**
Biotexnologiya sohasidagi litsenziya shartnomalari: milliy qonunchilikni takomillashtirish masalalari
- 53 **TO'YCHIYEV FARRUX ABDUMAJITOVICH**
Arbitraj nizolarining uchinchi shaxslar tomonidan moliyalashtirilishi tizimining mohiyati: adolatga erishish vositasimi yoki nizolarni tijoratlashtirish?
- 63 **ASKAROV JALOLIDDIN TO'YCHIYEVICH, OQBOYEVA MUBORAK MAXAMADAMIN QIZI**
Farmatsevtika faoliyati to'g'risidagi qonunchilikni buzganlik uchun fuqarolik-huquqiy javobgarlik institutini takomillashtirish masalalari
- 73 **RAXIMOVA DILOROM XAITBAYEVNA**
Fuqarolik huquqida benefitsiar mol-mulk tushunchasi, mazmuni va turlari
- 82 **BEG'AMOV MUXRIDDIN KAMOLIDDIN O'G'LI**
Ta'lim davlat-xususiy sheriklik shartnomalarida sifat majburiyatlari: huquqiy kolliziya va adjudikatsiya masalalari
- 90 **HOSHIMOVA YULDUZXON OLIMJONOVNA**
Hammaga ma'lum tovar belgilari muhofazasi: O'zbekiston qonunchiligining TRIPS standartlariga muvofiqligi
- 99 **ISAYEV MIRJON ZAMIROVICH**
O'zbekistonda intellektual mulk himoyasining huquqiy mexanizmlarini rivojlantirish

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

- 109 **NODIROV MUZAFFAR AXMADOVICH, USMONOV IBROHIM ALISHER O'G'LI**
O'zbekistonda kiberjinoyatlarning rivojlanishi hamda ularni tergov qilish muammolari
- 121 **FAYZULLAYEV ASLBK ULUG'BEK O'G'LI**
Mulkni qasddan nobud qilish yoki unga zarar yetkazish jinoyatining javobgarlikni og'irlashtiruvchi belgilari

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA SUD EKSPERTIZASI

- 133 **RAXIMOVA ULZANA XAMIDULLAYEVNA**
Xorijiy davlatlar jinoyat protsessida hay'at a'zolari sudi instituti va uni O'zbekiston Respublikasida joriy etish istiqbollari

12.00.10 – XALQARO HUQUQ143 **YUNUSOV XAYDARALI MURATOVICH**

Yangi O'zbekistonning xalqaro huquqiy tashabbuslari

155 **RASBERGENOVA SARBINAZ ALISHEROVNA, TURSUNMURODOV KOMRON TURGUN O'G'LI**

Davlat suvereniteti va yuqori balandlikdagi platforma stansiyalarining (HAPS) huquqiy rejimi

166 **QAHRAMONOVA AZIZA ULUG'BEK QIZI**

Zo'ravonlikdan jabrlangan bolalarning huquqlarini himoya qilish bo'yicha xalqaro-huquqiy mexanizmlar hamda milliy qonunchilikni takomillashtirish masalalari

176 **ABDUSALOMOVA DURDONAXON G'ANIYON QIZI**

Transchegaraviy ta'sir turlari va ularning xalqaro huquqdagi normativ-huquqiy tasnifi

184 **SHUKUROVA KAMILLA TIMUROVNA**

JSTning umumiy istisnalaridagi "zarurat" testi: rivojlanayotgan mamlakatlar uchun isbotlash yukining asimmetriyasi

12.00.14 – HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASI. JAMOAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH.
PROBATSIIYA FAOLIYATI194 **XO'JAMBERDIYEV FARRUX KOMILOVICH**Xitoy Xalq Respublikasida jamoat xavfsizligini ta'minlashning institutsional-huquqiy modeli:
O'zbekiston Respublikasi uchun moslashtirish imkoniyatlari

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.01 – ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА. ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ

- 11 **АХМЕДШАЕВА МАВЛЮДА АХАТОВНА**
Тенденции развития форм (источников) права: историко-теоретический подход
- 22 **ШОКИРОВА-ИНОМЖОНОВА МАШХУРАХОН ГАЙРАТЖОН КИЗИ**
Отличительные особенности принципов справедливости и социальной справедливости: теоретико-правовой анализ

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО. СЕМЕЙНОЕ ПРАВО. МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

- 31 **ЯКУБОВА ИРОДА БАХРАМОВНА**
Национальные и международные механизмы совершенствования правовой охраны компьютерных программ в авторском праве
- 41 **МАМАНАЗАРОВ САРДОР ШУХРАТОВИЧ**
Лицензионные договоры в сфере биотехнологий: вопросы совершенствования национального законодательства
- 53 **ТУЙЧИЕВ ФАРРУХ АБДУМАЖИТОВИЧ**
Сущность системы финансирования арбитражных споров третьими лицами: средство обеспечения доступа к правосудию или коммерциализация споров?
- 63 **АСКАРОВ ЖАЛОЛИДДИН ТУЙЧИЕВИЧ, ОКБОВА МУБОРАК МАХАМАДАМИН КИЗИ**
Вопросы совершенствования института гражданско-правовой ответственности за нарушение законодательства о фармацевтической деятельности
- 73 **РАХИМОВА ДИЛОРМ ХАЙТБАЕВНА**
Понятие, содержание и виды бенефициарной собственности в гражданском праве
- 82 **БЕГАМОВ МУХРИДДИН КАМОЛИДДИН УГЛИ**
Обязательства по обеспечению качества в соглашениях о государственно-частном партнёрстве в сфере образования: вопросы правовых коллизий и адjudикации
- 90 **ХОШИМОВА ЮЛДУЗХОН ОЛИМЖОНОВНА**
Охрана общеизвестных товарных знаков: соответствие законодательства Узбекистана стандартам соглашения ТРИПС
- 99 **ИСАЕВ МИРЖОН ЗАМИРОВИЧ**
Развитие правовых механизмов защиты интеллектуальной собственности в Узбекистане

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО. УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

- 109 **НОДИРОВ МУЗАФФАР АХМАДОВИЧ, УСМОНОВ ИБРОХИМ АЛИШЕР УГЛИ**
Развитие киберпреступности в Узбекистане и проблемы её расследования
- 121 **ФАЙЗУЛЛАЕВ АСЛБЕК УЛУГБЕК УГЛИ**
Отягчающие ответственность признаки преступления, связанного с умышленным уничтожением или повреждением имущества

12.00.09 – УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС. КРИМИНАЛИСТИКА, ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЕ ПРАВО И СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА

- 133 **РАХИМОВА УЛЬЗАНА ХАМИДУЛЛАЕВНА**
Институт суда присяжных в уголовном судопроизводстве зарубежных стран и перспективы его внедрения в Республике Узбекистан

12.00.10 – МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

143 **ЮНУСОВ ХАЙДАРАЛИ МУРАТОВИЧ**

Международно-правовые инициативы Нового Узбекистана

155 **РАСБЕРГЕНОВА САРБИНАЗ АЛИШЕРОВНА, ТУРСУНМУРОДОВ КОМРОН ТУРГУН УГЛИ**

Суверенитет государства и правовой режим высотных платформенных станций (HAPS)

166 **КАХРАМОНОВА АЗИЗА УЛУГБЕК КИЗИ**

Международно-правовые механизмы защиты прав детей, пострадавших от насилия, и вопросы совершенствования национального законодательства

176 **АБДУСАЛОМОВА ДУРДОНаХОН ГАНИЖОН КИЗИ**

Виды трансграничного воздействия и их нормативно-правовая классификация в международном праве

184 **ШУКУРОВА КАМИЛЛА ТИМУРОВНА**

Тест «необходимости» в общих исключениях ВТО: асимметрия бремени доказывания для развивающихся стран

12.00.14 – ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ ПРЕСТУПНОСТИ. ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ. ПРОБАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

194 **ХУЖАМБЕРДИЕВ ФАРРУХ КОМИЛОВИЧ**

Институционально-правовая модель обеспечения общественной безопасности Китайской Народной Республики: возможности адаптации для Республики Узбекистан

CONTENTS

12.00.01 – THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW. HISTORY OF LEGAL DOCTRINES

- 11 **AKHMEDSHAEVA MAVLYUDA AKHATOVNA**
Trends in the development of forms (sources) of law: a historical and theoretical approach
- 22 **SHOKIROVA-INOMJONOVA MASHKHURAKHON GAYRATJON KIZI**
Different aspects of the principles of justice and social justice: theoretical and legal analysis

12.00.03 – CIVIL LAW. BUSINESS LAW. FAMILY LAW. INTERNATIONAL PRIVATE LAW

- 31 **YAKUBOVA IRODA BAHRAMOVNA**
National and international mechanisms for improving the legal protection of computer programs in copyright
- 41 **MAMANAZAROV SARDOR SHUKHRATOVICH**
License agreements in the biotechnology sector: issues of improving national legislation
- 53 **TUYCHIEV FARRUH ABDUMAJITOVICH**
Third-party funding of arbitral disputes: a means of access to justice or the commercialization of disputes?
- 63 **ASKAROV JALOLIDDIN TUYCHIEVICH, OQBOEVA MUBORAK MAKHAMADAMIN KIZI**
Issues of improving the institute of civil-legal liability for violation of legislation on pharmaceutical activities
- 73 **RAKHIMOVA DILOROM KHAITBAYEVNA**
The concept, essence, and types of beneficial ownership in civil law
- 82 **BEGAMOV MUKHRIDDIN KAMOLIDDIN UGLI**
Quality obligations in education PPP contracts: legal collisions and adjudication issues
- 90 **HOSHIMOVA YULDUZKHON OLIMJONOVNA**
Protection of known trademarks: compliance of Uzbekistan's legislation with TRIPS standards
- 99 **ISAEV MIRJON ZAMIROVICH**
Development of legal mechanisms for the protection of intellectual property in Uzbekistan

12.00.08 – CRIMINAL LAW. CRIMINAL-EXECUTIVE LAW

- 109 **NODIROV MUZAFFAR AKHMADOVICH, USMONOV IBROHIM ALISHER UGLI**
The development of cybercrime in Uzbekistan and problems of their investigation
- 121 **FAYZULLAEV ASLBEK ULUGBEK UGLI**
Aggravating circumstances of the crime of intentional destruction or damage to property

12.00.09 – CRIMINAL PROCEEDINGS. FORENSICS, INVESTIGATIVE LAW AND FORENSIC EXPERTISE

- 133 **RAKHIMOVA ULZANA KHAMIDULLAEVNA**
The institution of jury trial in criminal proceedings of foreign countries and prospects for its implementation in the Republic of Uzbekistan

12.00.10 – INTERNATIONAL LAW

- 143 **YUNUSOV KHAYDARALI MURATOVICH**
International legal initiatives of New Uzbekistan
- 155 **RASBERGENOVA SARBINAZ ALISHEROVNA, TURSUNMURODOV KOMRON TURGUN UGLI**
State sovereignty and the legal regime of high-altitude platform stations (HAPS)

166 **KAHRAMONOVA AZIZA ULUGBEK KIZI**

International legal mechanisms for the protection of the rights of children victims of violence and issues of improving national legislation

176 **ABDUSALOMOVA DURDONAKHON GANIJON KIZI**

Types of transboundary impacts and their normative-legal classification in international law

184 **SHUKUROVA KAMILLA TIMUROVNA**

The “necessity” test in WTO general exceptions: asymmetry of the burden of proof for developing states

12.00.14 – CRIME PREVENTION. ENSURING PUBLIC SAFETY. PROBATION ACTIVITY

194 **KHUJAMBERDIEV FARRUKH KOMILOVICH**

The institutional and legal model for ensuring public security in the People’s Republic of China: opportunities for adaptation in the Republic of Uzbekistan

Kelib tushgan / Получено / Received: 07.05.2026
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 01.06.2026
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 07.07.2026

DOI: <https://dx.doi.org/10.51788/tsul.rols.2026.10.SI./GXJF6407>

UDC: 347.918(045)(575.1)

ARBITRAJ NIZOLARINING UCHINCHI SHAXSLAR TOMONIDAN MOLIYALASHTIRILISHI TIZIMINING MOHIYATI: ADOLATGA ERISHISH VOSITASIMI YOKI NIZOLARNI TIJORATLASHTIRISH?

To'ychiyev Farrux Abdumajitovich,

Toshkent davlat yuridik universiteti

Xalqaro huquq va qiyosiy huquqshunoslik fakulteti

Tadqiqot markazining katta ilmiy xodimi, yuridik fanlar doktori

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1552-9073>

e-mail: farruh.uwed@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqola xalqaro tijorat arbitrajida nizolar uchinchi shaxslar tomonidan moliyalashtirilishi (UTM) amaliyotining nazariy asoslari, huquqiy tabiati hamda uni tartibga solish modellarini tahlil qiladi. Tadqiqotda ushbu moliyalashtirish mexanizmining adolatga erishishni ta'minlashdagi roli bilan bir qatorda, moliyalashtiruvchining ustun mavqeyini suiiste'mol qilishi, moliyalashtiruvchi va arbitr o'rtasidagi manfaatlar to'qnashuvi hamda arbitraj xarajatlarini qoplash majburiyati bilan bog'liq huquqiy muammolar ham ko'rib chiqiladi. Shuningdek, Angliya va Uels, Singapur hamda Gonkongning UTMni tartibga solish modellari qiyosiy-huquqiy jihatdan o'rganilib, ularning o'ziga xos xususiyatlari tahlil etiladi. Shu bilan bir qatorda, mazkur moliyalashtirish amaliyotini xalqaro tijorat arbitraji qoidalari orqali institutsional huquqiy tartibga solish rejimi ham Singapur va Gonkong modeli kesimida qiyosiy tahlil etiladi. Va shu orqali barcha huquqiy tartibga solish modellarida UTMning huquqiy muammolarini bartaraf etish hamda ularga yechim berishdagi yutuq va kamchiliklari ochib beriladi. Tadqiqot natijasida UTMni samarali tartibga solish har bir davlatning huquqiy tizimi hamda iqtisodiy manfaatlaridan kelib chiqishi, shu bilan birga, arbitrajning mustaqilligi va shaffofligini ta'minlovchi muvozanatli huquqiy mexanizm zarurligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: xalqaro tijorat arbitraji, uchinchi shaxslar tomonidan moliyalashtirish, moliyalashtirish mexanizmi, manfaatlar to'qnashuvi, arbitraj xarajatlari, qiyosiy-huquqiy tahlil

СУЩНОСТЬ СИСТЕМЫ ФИНАНСИРОВАНИЯ АРБИТРАЖНЫХ СПОРОВ ТРЕТЬИМИ ЛИЦАМИ: СРЕДСТВО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДОСТУПА К ПРАВОСУДИЮ ИЛИ КОММЕРЦИАЛИЗАЦИЯ СПОРОВ?

Туйчиев Фаррух Абдумажитович,

доктор юридических наук,

старший научный сотрудник

Исследовательского центра

факультета международного права

и сравнительного правоведения

Ташкентского государственного

юридического университета

Аннотация. Настоящая статья посвящена анализу теоретических основ, правовой природы и моделей правового регулирования практики финансирования арбитражных споров третьими лицами (ФСТЛ) в международном коммерческом арбитраже. В работе наряду с рассмотрением роли данного механизма финансирования в обеспечении доступа к правосудию исследуются правовые проблемы, связанные с воз-

мозным злоупотреблением финансирующей стороной своим доминирующим положением, конфликтом интересов между финансирующей стороной и арбитром, а также с обязанностью по возмещению арбитражных расходов. Кроме того, в сравнительно-правовом аспекте исследуются модели регулирования ФСТЛ, применяемые в Англии и Уэльсе, Сингапуре и Гонконге, а также анализируются их характерные особенности. Наряду с этим проводится сравнительный анализ институционального режима правового регулирования данной практики посредством правил международного коммерческого арбитража на примере моделей Сингапура и Гонконга. На этой основе раскрываются преимущества и недостатки всех моделей правового регулирования с точки зрения устранения существующих правовых проблем ФСТЛ и выработки механизмов их разрешения. По результатам исследования обоснован вывод о том, что эффективное регулирование финансирования арбитражных споров третьими лицами должно учитывать особенности правовой системы и экономические интересы каждого государства, одновременно обеспечивая создание сбалансированного правового механизма, гарантирующего независимость и прозрачность арбитражного разбирательства.

Ключевые слова: международный коммерческий арбитраж, финансирование третьими лицами, механизм финансирования, конфликт интересов, арбитражные расходы, сравнительно-правовой анализ

THIRD-PARTY FUNDING OF ARBITRAL DISPUTES: A MEANS OF ACCESS TO JUSTICE OR THE COMMERCIALIZATION OF DISPUTES?

Tuychiev Farruh Abdumajitovich

Senior Research Fellow of the Research Center,
Faculty of International and Comparative Law,
Tashkent State University of Law,
Doctor of Science in Law

Abstract. This study analyzes the theoretical foundations, legal problems, and regulatory models of third-party funding in international commercial arbitration (hereinafter – TPF). Alongside examining the role of this financing mechanism in ensuring access to justice, the research also addresses legal issues related to the abuse of dominant position by funders, conflicts of interest between funders and arbitrators, and questions concerning the allocation of arbitration costs. Furthermore, the regulatory models of TPF in England and Wales, Singapore, and Hong Kong are examined from a comparative legal perspective, with particular attention given to their distinctive features. At the same time, the study comparatively analyzes the institutional regulation of TPF through international commercial arbitration rules within the frameworks of the Singaporean and Hong Kong models. On this basis, the advantages and shortcomings of different regulatory approaches in preventing and resolving legal issues associated with TPF are identified. The research concludes that the effective regulation of TPF should be shaped in accordance with the legal system and economic interests of each jurisdiction, while simultaneously ensuring the independence and transparency of arbitral proceedings through a balanced legal mechanism.

Keywords: international commercial arbitration, third-party funding, financing mechanism, conflicts of interests, arbitration costs, comparative legal analysis

Kirish

Ushbu tahliliy maqola xalqaro tijorat arbitrajida (keyingi o'rinlarda XTA) uchinchi shaxslar tomonidan moliyalashtirilish amaliyotini huquqiy tartibga solish kerakmi yoki yo'q, agar bunga ehtiyoj bo'lsa, qanday huquqiy rejim o'rnatilishi XTA uchun maqsadga muvofiq ekanligini tadqiq etadi.

So'z boshida shuni aytish joizki, zamonaviy shakldagi uchinchi tomon moliyalashtirishi mexanizmlari dastlab milliy sud jarayonlarini moliyalashtirish shaklida vujudga kelgan bo'lib,

ushbu institut XX asr oxirida Avstraliyada IMF Bentham kompaniyasi asoschilari tomonidan ishlab chiqilgan (kompaniya 2019-yilda Omni Bridgeway bilan birlashgan) (Gayner & Khouri, 2017, p. 1035). Bir necha yil o'tgach, mazkur moliyalashtirish usuli avval investitsiya arbitrajida, keyinroq esa xalqaro tijorat arbitrajida keng qo'llana boshlagan (Hubbuck, 2017). Buning asosiy sababi shundaki, xalqaro arbitraj jarayonlari katta xarajatlarni talab qiladi va u bilan bog'liq chiqimlar esa aksariyat holatlarda yutqazgan taraf tomonidan undiriladi (Derains, 2013, p. 5). Bu

holatda UTM tomonlar uchun eng qulay moliyalashtirish manbalaridan biri hisoblanadi. Chunki odatda moliyani qabul qiluvchi taraf arbitrajda mag'lub bo'lgan taqdirda ham unga taqdim etilgan mablag'larni moliyalashtiruvchiga qaytarish majburiyati yuklanmaydi.

Biroq ushbu rivojlanish bilan bir qatorda, uning huquqiy muammolari ham yuzaga kelib, mazkur moliyalashtirish mexanizmi xalqaro tijorat arbitraji jarayoniga muayyan huquqiy xavflarni olib kirdi. Jumladan, bunga: moliyalashtiruvchi tomonidan ustun mavqe suiiste'mol qilinishi; moliyalashtiruvchi bilan arbitr o'rtasidagi manfaatlar to'qnashuvi; qarshi tarafning arbitraj xarajatlarini qoplash majburiyatiga (agar moliyalashtiruvchi mag'lub bo'lsa) oid noaniqliklarni misol tariqasida keltirish mumkin (Blavi, 2015). Mazkur huquqiy muammolar UTMning doktrinal maqsadi, ya'ni iqtisodiy imkoniyati past yoki arbitraj xarajatlarini boshqa tomon bilan taqsimlashni istovchi yuridik shaxslarning adolatga erishish imkoniyatini ta'minlashiga (bu yerda arbitraj tribunali odillikni ta'minlovchi institut sifatida) to'sqinlik qiladi hamda odillik prinsipining buzilishiga sabab bo'lishi mumkin. Ushbu holat esa UTMni huquqiy tartibga solishga bo'lgan ehtiyojning nihoyatda yuqori ekanligini ko'rsatadi.

Metodlar

Mazkur tahliliy tadqiqot doktrinal va qiyosiy-huquqiy metodlar asosida amalga oshiriladi. Xususan, XTA sohasida uchinchi shaxslar tomonidan moliyalashtirilish institutining doktrinal maqsadi, uning uchta eng muhim huquqiy muammolari hamda amaliy ahamiyatini yoritishda xalqaro arbitraj amaliyoti, ilmiy adabiyotlar va normativ-huquqiy hujjatlar tahlil qilinadi (I bo'lim). Qiyosiy-huquqiy metod orqali UTMni Angliya va Uels, Singapur, Gonkong va institutsional boshqaruv modellarda huquqiy tartibga solish o'rganiladi (II bo'lim).

Natijalar

Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, xalqaro tijorat arbitrajida UTMni tartibga solishda yagona universal model mavjud emas. Angliya va Uels modeli asosan "ixtiyoriy" o'zini o'zi tartibga solishga tayansa, Singapur modeli UTMni qat'iy normativ-huquqiy mexanizmlar orqali boshqaradi. Gonkong esa ushbu ikki yondashuv o'rtasidagi muvozanatni saqlovchi gibrid modelni shakllantirgan. Tadqiqot natijalari UTMni samarali tartib-

ga solish arbitrajning mustaqilligi va shaffofligini ta'minlash bilan bir qatorda, har bir davlatning iqtisodiy manfaatlari va arbitraj siyosatiga ham bevosita bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Shu bois kelgusida UTM uchun yanada moslashuvchan va muvozanatli xalqaro standartlarni ishlab chiqish zarurati mavjud.

Muhokama

Mazkur bo'limda uchinchi shaxslar tomonidan arbitraj jarayonining moliyalashtirilishi institutining nazariy asoslari hamda uning xalqaro tijorat arbitrajidagi o'rni tahlil qilinadi. Xususan, UTMning adolatga erishishni ta'minlovchi mexanizm sifatidagi ahamiyati va arbitraj xarajatlarini yengillashtirishdagi roli yoritiladi. Shu bilan birga, mazkur institutning arbitraj da'volarini tijorat obyektiga, ya'ni foyda olishga yo'naltirilgan moliyaviy vositaga aylanishi mumkinligi haqidagi tanqidiy qarashlar ham ko'rib chiqiladi.

Uchinchi shaxslar tomonidan moliyalashtirilish amaliyotining qisqacha tarixi. UTM amaliyoti dastlab kontinental huquq va umumiy huquq tizimlariga mansub yurisdiksiyalarda, xususan, Qadimgi Rim hamda o'rta asrlar Angliyasida sud jarayonlarini moliyalashtirish shakli sifatida vujudga kelgan (Solas, 2019, p. 21; Gonsales Nieves, 2016, p. 72). Ilk davrlardanoq UTM odil sudlovni amalga oshirish jarayoniga tahdid sifatida baholangan va shu sababli mazkur yurisdiksiyalarning qonunchilik hujjatlarida unga nisbatan bosqichma-bosqich taqiqlar o'rnatilgan. Ayniqsa bu holatda umumiy huquq tizimiga oid davlatlar tajribasini alohida eslab o'tish muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, kontinental huquq tizimiga mansub yurisdiksiyalardan farqli ravishda, o'rta asrlar Angliyasida UTM amaliyoti asosan lordlar va baronlar tomonidan amalga oshirilgan. Eng qiziq joyi shundaki, ushbu lord va zodagonlar moliyalashtirilayotgan taraflar bilan birgalikda o'z siyosiy mavqeyi va boyligidan foydalanib, raqib tomonga qarshi asossiz va g'arazli da'volarni ham qo'zg'atgan hamda shu orqali qarshi tarafni huquqiy tomondan noqulay va adolatsiz kelishuvga majbur etishga uringan (*Campbells Cash and Carry Pty Ltd v Fostif Pty Ltd*, 69).

Biroq ushbu amaliyotlar oxir-oqibat qonun chiqaruvchi organ e'tiborini tortdi va natijada 1275-yilda qabul qilingan I-Vestminster Statuti asosida Angliya Parlamenti ushbu amaliyotga taqiq qo'ydi. Mazkur qonun hujjati ingliz huquqiga

“*maintenance*” va “*champerty*” doktrinalari sifatida kiritildi va da’voga daxli yo’q shaxslar tomonidan sud jarayonlari moliyalashtirilishi jinoyat sifatida tasniflandi (Parliament of England, 1275).

Ushbu taqiqlar umumiy huquq tizimida XX asrning o’rtalariga qadar amal qilib keldi. Biroq aynan shu davrga kelib ingliz sud tizimida sud xarajatlarining keskin ortib borishi nizolarni tashqi moliyaviy resurslar hisobidan moliyalashtirish amaliyotiga bo’lgan ehtiyojni kuchaytirdi. Buni professor J. Sorabji “Ingliz sud tizimining krizisi” deya baholagan (Sorabji, 2014, p. 12). Natijada 1967-yil Angliya parlamenti “Kriminal huquq akti”ga o’zgartirishlar kiritib, xususan, 13(1) va 14(1)-moddalar asosida, “*maintenance and champerty*” amaliyotlarini delikt va jinoyat sifatidagi huquqiy maqomini bekor qildi. Natijada ushbu qonunchilik islohoti Angliya huquqiy tizimida UTMning yangi rivojlanish bosqichi uchun zamin yaratdi hamda “*maintenance va champerty*” amaliyotlari uchun o’rnatilgan taqiqlarni boshqa umumiy huquq yurisdiksiyalarida ham asta-sekin bekor qilinish jarayonini boshlab berdi.

Xalqaro tijorat arbitrajida UTMning asosiy nazariy poydevori bir nechta ilmiy yo’nalishlar, xususan huquqiy va iqtisodiy nazariyalardan kelib chiqadi. Ushbu nazariyalar UTMni XTA doirasida adolatga erishishni ta’minlashda asosiy katalizator) nizolar bilan bog’liq moliyaviy risklarni diversifikatsiya qiluvchi vositasi sifatida asoslaydi. Birinchi yondashuvga ko’ra, UTM moddiy imkoniyati cheklangan jismoniy va yuridik shaxslar uchun o’z huquqiy da’volarini arbitrajga olib chiqish imkoniyatini beruvchi vosita sifatida ko’rilsa (access to justice), ikkinchi yondashuvga ko’ra esa iqtisodiy jihatdan imkoniyat mavjud. Ammo arbitraj nizolari bilan bog’liq moliyaviy chiqimlarni uchinchi shaxs moliyalashtiruvchilari bilan taqsimlash imkonini beruvchi imkoniyat deb baholanadi (risk-allocation and diversification). Bu esa tijorat nizolarida risklarni boshqarish va moliyaviy yuklarni diversifikatsiya qilishga xizmat qiladi.

Y. fon Gyoler aytadiki, UTMning doktrinal asosi, ya’ni adolatga erishishni qo’llab-quvvatlash konstitutsiyaviy huquq hamda inson huquqlari sohalaridan kelib chiqadi (Von Goeler, 2016, pp. 82–83). O’z huquqini amalga oshirish yoki himoya qilishni istagan har qanday shaxsga buni amalga oshirish uchun yetarlicha imkoniyat

yaratilishi lozim bo’lib, bu jarayon hech qanday rad etishlarsiz yoki moliyaviy to’siqlar bilan cheklanmasligi lozim. Agar arbitraj tizimini nizolarni yechishdagi eng qimmat mexanizmlardan biri ekanligiga e’tibor qaratsak va bu mexanizmdan foydalanish davlat tomonidan moliyaviy qo’llab-quvvatlanmasligini inobatga olsak, UTMning ushbu sohadagi o’rni katta ekanligi muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada professor A. van den Berg ham shunday deydi: “Xalqaro arbitraj faqat boylar uchun adolat tizimi bo’lib qolmasligi kerak, aks holda boy qatlamning qo’lida to’plangan moliyaviy imkoniyatlar adolatdan foydalanish jarayonining monopoliyalashtirilishiga olib keladi (Van den Berg, 2011).

Biroq ayrim olimlar, jumladan, T. Santosuosso va R. Skarlett, UTMning foydaliligi va odil sudlovga erishishdagi roli borasida o’zlarining ilmiy shubhalarini bildiradi. Ularning fikricha, moliyalashtiruvchilar ko’proq foyda keltiradigan arbitraj da’volariga mablag’ ajratishga moyil bo’lib, iqtisodiy jihatdan kichik qiymatga ega bo’lgan da’volarni e’tiborsiz qoldiradi (Santosuosso & Scarlett, 2019, p. 8). Natijada ular UTM amaliyoti xalqaro arbitrajda tijoriy qiymati past bo’lgan da’volar uchun adolatga erishishni sezilarli darajada qo’llab-quvvatlay olmaydi degan xulosaga keladi. Aksincha, ular UTM amaliyoti arbitraj da’volarining tobora “tovar” (kommodifikatsiya) sifatida ko’rilishiga hissa qo’shishini ta’kidlaydi (Shepherd, 2012, p. 600).

Bunga javoban Solas shuni ta’kidlaydiki, foyda olish moliyalashtiruvchilarning biznes modeliga xos tabiiy jarayon bo’lib, uni xalqaro tijorat arbitrajida UTMning salbiy oqibati sifatida baholash to’g’ri emas (Solas, 2019, p. 231). Uning fikricha, muayyan yurisdiksiyada UTM uchun raqobatbardosh bozor shakllana borishi bilan moliyalashtiruvchilarni hatto past qiymatli arbitraj da’volarini moliyalashtirish uchun ham yangi mexanizmlar ishlab chiqishga undash mumkin. Ya’ni UTM amaliyoti industriya darajasiga yetgan sari uchinchi shaxs moliyalashtiruvchilar soni ham ortadi. Bu esa ham moddiy imkoniyati cheklangan, ham moliyaviy jihatdan barqaror taraflar uchun ham xalqaro arbitrajda adolatga erishishni yanada arzon va kengroq imkoniyatlarini yarata-di degan g’oyani ilgari surishadi (Solas, 2019, p. 231). Bu borada Y. fon Gyoler ham UTMning arbitrajdagi foydaliligini va uni iqtisodiy qiymati eng

past bo'lgan arbitraj da'volari uchun ham rentabellik chegarasini tabiiy ravishda yengib o'tadi va samarali moliyalashtirish vositasi bo'la oladi deb ta'kidlaydi (Von Goeler, 2019, pp. 84-85).

Ilmiy adabiyotlarda UTMning xalqaro arbitrajdagi iqtisodiy ta'siri yuzasidan ham bir qator nazariy munozaralar olib borilgan. Ushbu muhokamalar mazkur moliyalashtirish usulining doimiy ravishda rivojlanib borayotgan va o'zgaruvchan tabiatini yaqqol namoyon etadi hamda uning huquqiy-iqtisodiy tizimlardagi dinamik rolini tushuntirish xizmat qiladi. Xususan, dastlab arbitraj hamjamiyati UTMni xalqaro tijorat arbitrajida moliyaviy resurslari yetarli bo'lmagan taraflar uchun o'z arbitraj da'volarini moliyalashtirish imkonini beruvchi "zaruriy vosita" sifatida baholagan. Biroq hozirgi vaqtda UTM nafaqat moddiy imkoniyati cheklangan taraflar uchun, balki iqtisodiy jihatdan imkoniyati bor taraflar uchun ham "risklarni taqsimlash" (risk-allocation) va "diversifikatsiya" (risk-diversification) qilish vositasi sifatida ham qaralmoqda (Solas, 2019, p. 52). Shu nuqtayi nazardan kelib chiqadigan bo'lsak, UTM xalqaro tijorat arbitrajida faqat ehtiyojmand yuridik shaxslar uchun iqtisodiy zarurat vositasi sifatida emas, balki turli biznes egalari uchun "strategik tanlov" bo'lishi mumkin. Ya'ni ushbu moliyalashtirish vositasi orqali xalqaro tijorat arbitraji nizolarida ishtirok etayotgan iqtisodiy jihatdan mustahkam taraflar ham arbitraj bilan bog'liq moliyaviy yukni uchinchi shaxs moliyalashtiruvchilariga o'tkazishlari mumkin. Bu esa ularga o'z moliyaviy resurslarini yanada yaxshiroq boshqarishlarini va arbitraj nizolariga sarf etiladigan mablag'ni o'zlarining boshqa biznes rejalar uchun ajratish imkoniyatini taqdim etadi (Sweify, 2023, p. 13).

Biroq ayrim tanqidchilar, jumladan, M. Abramovich (George Washington University) va J. Kidd (Drake University) UTMga nisbatan tanqidiy yondashuvni ilgari suradi. Ularning fikricha, moliyaviy holati qoniqarli ammo chiqimlardan qochuvchi ushbu nizolashuvchi taraflar UTMdan faqat foyda olish maqsadidagina foydalanishlari mumkin deb baholab, bu esa oxir-oqibat asoslari zaif bo'lgan da'volar sonining ortishiga olib keladi (Abramovich, 2005, pp. 743-745, Kidd, 2012, pp. 627-631). Xususan, Abramovich ta'kidlashicha, moliyalashtirish izlayotgan taraflar ba'zan o'z nizosining haqiqiy holatini buzib

ko'rsatishi yoki da'vo qiymatini oshirib ko'rsatish orqali uchinchi shaxs moliyalashtiruvchi kompaniyalarni chalg'itishi mumkin (Abramovich, 2005, pp. 743-745).

Garchi M. Abramovichning UTM asossiz da'volar sonini oshirishi mumkinligi haqidagi pozitsiyasi akademik doiralarda keng muhokama qilingan bo'lsa-da, amaliyotda ushbu faraz to'liq o'z tasdig'ini topmagan. Masalan, Xalqaro Savdo Palatasi (International Chamber of Commerce, Fransiya) hamda Fuqarolik Adolati Instituti (RAND Institute for Civil Justice) tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlarga ko'ra, uchinchi shaxs moliyalashtiruvchilari o'rtacha hisobda ularga taqdim etilgan nizoli ishlarning atigi 5-10 %inigi-na moliyalashtirish uchun qabul qiladilar. Buning asosiy sababi shundaki, moliyalashtiruvchilar har bir arbitraj nizosini qabul qilishdan oldin uning qiymati, yutish ehtimoli hamda bo'lajak moliyaviy foydasini o'zlarining puxta tekshiruv (due diligence) jarayoni orqali chuqur tahlil qiladilar. Bu esa asossiz da'volarni rag'batlantirishdan ko'ra, aksincha ularni saralab chiqarib tashlashga xizmat qiladi (Dos Santos, 2017, pp. 63-67).

Xalqaro tijorat arbitrajida UTM bir nechta imkoniyatlarni taqdim etsa-da, u sabab vujudga keladigan huquqiy muammolar ham mavjud. Bu huquqiy risklar arbitraj jarayonining shaffofligi, xolisligi va ishonchliligiga jiddiy xavf tug'dirishi mumkin. Pirovardida esa ushbu huquqiy muammolar UTMning XTAdagi asosiy doktrinal vazifasi, adolatga erishish maqsadini ta'minlashda bir qator to'siqlarni vujudga keltiradi.

Ustun mavqeni suiiste'mol qilish. Shu vaqtga qadar o'rganilgan ilmiy ishlarga asoslanadigan bo'lsak, huquqiy tartibga solinmagan UTM amaliyoti moliyalashtiruvchilarning ustun mavqeni suiiste'mol qilishi holatlarining ortishiga olib kelishi mumkin va bu haqida keng qamrovli munozaralar mavjud (Pachahara & Ghandi, 2022, p. 65). Chunki moliyalashtirish shartnomasi tuzilishidan oldin moliyalashtiruvchi va moliyalashtirilayotgan taraf o'rtasida kelishuv shartlari yuzasidan muzokaralar olib boriladi. Ilmiy qarashlarga ko'ra, moliyalashtiruvchi tomon ustun mavqeyiga ega ekanligi sababli ushbu muzokaralarda sezilarli darajadagi ta'sir kuchiga ega bo'ladi. Natijada, uchinchi shaxs moliyalashtiruvchilari moliyalashtirilayotgan tarafga nisbatan ortiqcha bosim o'tkazish orqali moliyalashtirish shartnomasiga

adolatsiz shartlarni kiritishga harakat qilishlari mumkin. Bu turdagi shartlarga, jumladan, olinadigan daromaddan nomutanosib ulushini talab qilish, arbitraj strategiyasiga aralashish huquqini talab qilish va nazorat o'rnatish, shartnomani bir tomonlama bekor qilish huquqini kengaytirish yoki moliyalashtiruvchi manfaatlariga xizmat qiluvchi qoidalar kirishi kabilarni misol tariqasida keltirish mumkin (Dos Santos, 2017, p. 925).

Moliyalashtiruvchi shaxslar va arbitraj o'rtasidagi manfaatlar to'qnashuvi. Umumiy qoida sifatida har bir arbitraj arbitraj jarayoni boshlanishidan oldin nizoda ishtirok etayotgan taraflarga nisbatan manfaatlar to'qnashuvi mavjudligi, uning paydo bo'lish ehtimoli yoki bunday holatning yo'qligi haqida deklaratsiya berishi shart (Colombo & Yokomizo, 2019, pp. 116–117). Mazkur deklaratsiya arbitrajning mustaqilligi va xolisligini ta'minlashga xizmat qiluvchi asosiy protsessual kafolatlardan biri hisoblanadi. Biroq arbitrlar har doim ham nizo ortida uchinchi shaxs moliyalashtiruvchisining mavjudligidan xabardor bo'lavermaydilar. Natijada ular moliyalashtiruvchiga nisbatan ehtimoliy manfaatlar to'qnashuvi yuzasidan o'zlarining mustaqilligi va xolisligini to'liq oshkor etish imkoniyatiga ega bo'lmasliklari mumkin. Agar arbitraj o'zi qatnashayotgan arbitraj jarayoni ortida uchinchi shaxs moliyalashtiruvchisi borligini bilmasa qanday huquqiy muammo kelib chiqishi mumkin degan savol uyg'onishi tabiiy.

Mazkur holatda muammo ikki xil ko'rinishda namoyon bo'lishi mumkin. Birinchi holatda agar oshkor etilmagan uchinchi shaxs moliyalashtiruvchisi haqidagi ma'lumot arbitraj jarayoni davomida aniqlansa, nizolashuvchi qarshi tomon arbitrajning uchinchi shaxs moliyalashtiruvchisiga nisbatan ehtimoliy manfaatdorligi yoki oshkor etilmagan manfaatlar to'qnashuvini asos qilib ko'rsatgan holda uni arbitraj tarkibidan chetlatishga urinishi mumkin (Von Goeler, 2016, p. 278). Bunday vaziyat esa butun arbitraj protsessining xolisligi va ishonchligini shubha ostida qoldiradi. Ikkinchi holatda esa agar oshkor etilmagan uchinchi shaxs moliyalashtiruvchisi haqidagi ma'lumot arbitraj qarori chiqarilgandan keyin ma'lum bo'lsa, nizolashuvchi qarshi tomon arbitraj jarayoni manfaatlar to'qnashuvi mavjud bo'lgan sharoitda olib borilganini vaj qilib, arbitraj qarorini tan olish va ijroga qaratishni rad

etish talabi bilan milliy sudlarga murojaat qilishi mumkin.

Qarshi tarafning arbitraj xarajatlarini qoplash majburiyatiga oid noaniqliklar. Arbitraj nizosida uchinchi shaxs moliyalashtiruvchisining mavjudligi arbitraj tribunali hamda qarshi taraf tomonidan muayyan "xavf belgisi" sifatida qabul qilinishi mumkin. Chunki aksariyat holatlarda moliyalashtirilayotgan da'vogar moliyaviy jihatdan nochor yoki bankrotlik holatida bo'ladi. Agar moliyalashtiruvchi bilan tuzilgan shartnomada arbitraj qarori qarshi tomon foydasiga chiqarilgan taqdirda protsess xarajatlarini qoplash majburiyati moliyalashtiruvchi zimmasiga yuklatilmagan bo'lsa, qarshi taraf o'z xarajatlarini undira olmaslik xavfi bilan yuzlashishi mumkin. Mazkur holat arbitraj amaliyotida "arbitrajda xarajatlar bo'yicha javobgarlikdan chetlab o'tish mexanizmi" ("arbitral hit and run") deb tasniflanadi. Bunda moliyalashtirilayotgan tarafning yuridik xarajatlarini qoplagan uchinchi shaxs moliyalashtiruvchisi agar moliyalashtirilayotgan taraf ishda yutqazsa, qarshi tarafning arbitraj xarajatlari uchun javobgar bo'lmaydi (Briner & Böckstiegel, 2001, p. 350).

Yuqoridagilarga asosan shunday xulosaga kelish mumkinki, xalqaro tijorat arbitrajining xolisligi, betarafligi va institutsional ishonchligini ta'minlash va shu bilan birgalikda rivojlanib borayotgan mazkur moliyalashtirish industriyasidan oqilona foydalanish uchun uni har tomonlama puxta o'ylangan huquqiy rejim asosida tartibga solish maqsadga muvofiqdir. Zero, uning asosiy doktrinal maqsadi, ya'ni ehtiyojmand biznes qatlami uchun adolatga erishish, samarali amalga oshirilishini kafolatlash uchun ham ushbu moliyalashtirish mexanizmini huquqiy tartibga solish zarur.

Hozirgi kunda UTMni huquqiy tartibga solishda asosan to'rtta asosiy rejimlar keng ilmiy munozaralar markazida. Bular: ixtiyoriy o'zini o'zi tartibga solish ("voluntary" self-regulation), majburiy o'zini o'zi tartibga solish ("enforced" self-regulation), davlat tomonidan qattiq qonunchilik asosidagi tartibga solinish (statutory regulation) hamda arbitraj qoidalari orqali institutsional tartibga solish (institutional regulation) yondashuvlaridir. Quyida esa ushbu modellar kengroq tushuntirib o'tiladi.

UTMni huquqiy tartibga solish deganda eng ko'p munozara qilinadigan modellardan biri bu

ixtiyoriy o'zini o'zi tartibga modelidir. Unga ko'ra, UTM amaliyotining ishtirokchilari, ya'ni uchinchi shaxs moliyalashtiruvchilari o'z xulq-atvor kodekslari va standartlarini mustaqil ravishda ishlab chiqadi hamda ularning ijrosini ham o'zlari ta'minlaydi. Bunda davlatning ishtiroki mavjud bo'lmaydi.

Mazkur tartibga solish modelining o'ziga xos jihati shundaki, u yangi shakllanayotgan biznes sohalarida moslashuvchanlikni ta'minlaydi, innovatsion rivojlanishni rag'batlantiradi hamda davlatning bevosita aralashuvini cheklashga xizmat qiladi. J. Peysner, Y. fon Gyoler va G. Solaslar mazkur boshqaruv shaklini qo'llab-quvvatlovchi eng yirik arbitraj olimlaridandir (Peysner, 2018, pp. 55–80; Von Goeler, 2016, p. 118).

Huquqiy tartibga solish modellari orasida yana bir muhim shakl bu davlat tomonidan qattiq huquq asosidagi tartibga solinish, ya'ni preskriptiv tartibga solish modeli hisoblanadi. Mazkur shaklda tartibga solishda davlat UTM faoliyatiga oid aniq, batafsil va majburiy huquqiy normalar belgilaydi hamda ularga rioya etilmagan taqdirda tegishli javobgarlik choralarini qo'llash ehtimollari nazarda tutiladi. Bunday qoidalar alohida normativ-huquqiy hujjat shaklida qabul qilinishi yoki amaldagi qonunchilik tarkibiga maxsus normalar sifatida inkorporatsiya qilinishi mumkin. Mazkur boshqaruv shaklini qo'llab-quvvatlovchi eng yirik arbitraj olimlaridan biri bu professor H. Yudir (Yu, 2017, p. 31). Uning fikriga ko'ra, javobgarlik va sanksiya mexanizmlaridan xoli bo'lgan xulq-atvor kodekslari orqali boshqaruv UTMni samarali huquqiy tartibga sola olmaydi va uning doktrinal maqsadlari ro'yoga chiqarishda huquqiy kafolatlar taqdim eta olmaydi (Yu, 2017, p. 33).

Majburiy o'zini o'zi tartibga solish modeli esa ixtiyoriy o'zini o'zi tartibga solish hamda davlat tomonidan qattiq qonunchilik asosidagi tartibga solinish elementlarini o'zida mujassamlashtirgan aralash modelidir. Unga ko'ra, ixtiyoriy o'zini o'zi tartibga solish modeli kabi UTM sohasi uchinchi shaxs moliyalashtiruvchilari tomonidan qabul qilingan xulq-atvor kodekslari va boshqa "yumshoq huquq" (soft law) hujjatlari asosida tartibga solinadi. Biroq ushbu modelning farqli jihati shundaki, unda davlat ham UTM sohasi faoliyati ustidan vaqti-vaqti bilan moliyalashtiruvchi kompaniyalardan yillik so'rov orqali monitoring va

nazoratni amalga oshirib, huquqiy tartibga solishda muayyan darajada ishtirok etib turadi.

Bundan tashqari, UTMni huquqiy tartibga solish ayrim yurisdiksiyalarda arbitraj institutlari tomonidan qabul qilingan xalqaro tijorat arbitraji qoidalar orqali ham amalga oshiriladi. Mazkur qoidalar asosan arbitrlar va uchinchi shaxs moliyalashtiruvchilari o'rtasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan manfaatlar to'qnashuvini majburiy oshkor etish mexanizmini joriy etish orqali amalga oshiriladi.

Ushbu huquqiy tartibga solish modelining yetuk tarafdorlari professor M. Sherer va M. Sulufilar bo'lib, ularga ko'ra institutsional boshqarish bu endi rivojlanib kelayotgan UTM industriyasining innovatsion fazilatlarini bo'g'ib qo'ymaydi va aksincha uni qo'llab-quvvatlaydi (Scherer et al 2012, p. 217; Sweify, 2023, p. 205).

Mazkur bo'limda UTMni huquqiy tartibga solishning turli modellari qiyosiy-huquqiy jihatdan tahlil qilinadi. Xususan, Angliya va Uelsning ixtiyoriy o'zini o'zi tartibga solish modeli, Singapurning qat'iy huquqqa asoslangan yondashuvi hamda Gonkongning gibril majburiy o'zini o'zi tartibga solish modeli o'rganiladi. Bo'lim doirasida mazkur yurisdiksiyalarda UTM bilan bog'liq asosiy huquqiy muammolar, jumladan manfaatlar to'qnashuvi, moliyalashtirish faktini oshkor etish majburiyati va arbitraj xarajatlari masalalarini tartibga solish usullari tahlil qilinadi.

Angliya va Uelsda uchinchi shaxs tomonidan moliyalashtirish faoliyati asosan Moliyalashtiruvchilar assotsiatsiyasi tomonidan qabul qilingan Xulq-atvor kodeksi orqali tartibga solinadi. Ushbu kodeks aralashuvsiz yondashuvga ("hands-off") asoslangan bo'lib, ixtiyoriy o'zini o'zi tartibga solish modelini ifodalaydi.

Moliyalashtiruvchilar assotsiatsiyasi esa mustaqil tashkilot bo'lib, uning faoliyati Buyuk Britaniya Adliya vazirligi tomonidan tan olingan. Ushbu tashkilot o'z a'zolari o'rtasida sud jaryonlari va arbitrajni moliyalashtirish faoliyatini mustaqil ravishda nazorat qiladi va qoidabuzar a'zolariga nisbatan sanksiyalar (ogohlantirish, a'zolikdan vaqtincha to'xtatib turish yoki bekor qilish, shuningdek, 500 funt sterlinggacha jarima qo'llash) kiritadi (Peysner, 2018).

Xo'sh, mazkur ingliz modeli UTM sabab kelib chiqadigan huquqiy muammolarni qanday bartaraf etadi yoxud ularga qanday yechim beradi?

Angliya va Uelsning xalqaro tijorat arbitraji faoliyatini huquqiy tartibga soluvchi yagona qonunchilik hujjati bu uning Arbitraj aktidir. Ammo ushbu akt uchinchi shaxslar tomonidan moliyalashtirilish amaliyotini huquqiy tartibga solmaydi. Ya'ni moliyalashtiruvchi tomon va arbitr o'rtasidagi manfaatlar to'qnashuvini bartaraf etish uchun moliyani qabul qilib oluvchi tomonga arbitraj jarayonida moliyalashtiruvchining nomini oshkor etish majburiyatini yuklamaydi. O'z-o'zidan ma'lumki, uchinchi shaxs tomonidan moliyalashtirilgan arbitraj ishlarida qarshi tomonning arbitraj xarajatlarini qoplash masalasi ham aniq tartibga solinmagan. Natijada bu boradagi qarorlarni qabul qilish vakolati asosan arbitraj tribunalining ixtiyoriga qoldirilgan bo'lib, har bir ishning holatlariga qarab hal etiladi. Biroq moliyalashtiruvchilarning ustun mavqeni suiiste'mol qilish ehtimoli Xulq-atvor kodeksi orqali birmuncha cheklanadi. Mazkur kodeks bir qator majburiy standartlarini belgilash orqali moliyalashtirish munosabatlarida muvozanat va halollikni ta'minlaydi. Biroq mazkur kodeks faqat assotsiatsiya a'zolari uchun majburiy va undan tashqarida faoliyat yurituvchi moliyalashtiruvchilarga nisbatan tatbiq etilmaydi. Bu esa ixtiyoriy o'zini o'zi tartibga solish, ya'ni ingliz modelining kuchsiz sanalgan eng katta elementlaridan biridir.

Singapurda arbitrajni uchinchi shaxslar tomonidan moliyalashtirish amaliyoti hukumat qabul qilgan bir nechta qonunchilik hujjatlari orqali tartibga solinadi. Masalan, Fuqarolik akti uchinchi shaxslar tomonidan moliyalashtirilish amaliyotining legalligini belgilab bersa, UTMni Huquqiy tartibga solish reglamenti esa moliyalashtiruvchilarga nisbatan bir nechta majburiyatlarni belgilaydi. Xususan, ushbu reglamentning 4-moddasiga ko'ra: (a) uchinchi shaxs moliyalashtiruvchilari Singapurda yoki boshqa yurisdiksiyada o'zi taraf bo'lmagan nizolarni hal etish jarayonlarini moliyalashtirishni asosiy faoliyati sifatida olib borishi, (b) uning ustav kapitali kamida 5 million Singapur dollari (SGD) miqdorida bo'lishi yoki unga teng xorijiy valyutadagi summada bo'lishi, yoxud kamida 5 million SGDga teng boshqariladigan aktivlarga ega bo'lishi shart (Civil Law (Third-Party Funding) Regulations 2017, Article 4 (1) (a)(b)).

Singapur modelining qiziqarli jihati shundaki, u moliyalashtiruvchi tomon va arbitr o'rtasidagi

manfaatlar to'qnashuvini bartaraf etish masalasini advokatlar zimmasiga yuklaydi. Ya'ni uchinchi shaxslar tomonidan moliyalashtirilgan arbitraj ishlarida mavjud moliyalashtirish faktini oshkor etishni moliyani qabul qilib olayotgan taraf emas, balki uning advokati amalga oshiradi (Legal Profession (Professional Conduct) Rules, 49B (1) (2). Biroq qarshi tomonning arbitraj xarajatlarini qoplash masalasi esa ingliz modeli kabi Singapur modelida ham aniq tartibga solinmagan va bu boradagi qarorlarni qabul qilish vakolati esa arbitraj tribunalining ixtiyoriga qoldirilgan (Rajah, 2017).

Gonkong uchinchi shaxs tomonidan arbitraj jarayonining moliyalashtirilishi amaliyotini huquqiy tartibga solish modelini shakllantirishdan oldin turli davlatlarning tajribalarini chuqur o'rganib chiqqan. Jumladan, Angliya va Uelsning ixtiyoriy o'zini o'zi tartibga solish modelini, Singapur va Avstraliyaning qattiq huquq orqali boshqarish modellari hamda ayrim Yevropa davlatlaridagi *"light touch approach"* yondashuviga asoslangan *"yengil boshqaruv"* tizimlarini ham batafsil tahlil qilgan. Ushbu qiyosiy tadqiqotlar natijasida Gonkong uchinchi shaxs tomonidan moliyalashtirilishni tartibga solishda gibriddashuvni tanladi. Ya'ni Gonkong *"ixtiyoriy"* o'zini o'zi tartibga solish hamda qattiq huquqiy tartibga solish elementlarini uyg'unlashtirgan *"majburiy"* o'zini o'zi tartibga solish modelini ishlab chiqdi va uni 2019-yilda amaliyotga joriy etdi.

Mazkur modelga ko'ra, Gonkong hukumati tomonidan moliyalashtiruvchilarning Xulq-atvor kodeksi qabul qilindi. O'sha davrda Gonkongda yetarlicha rivojlangan va kuchli pozitsiyaga ega bo'lgan mustaqil moliyalashtiruvchilar assotsiatsiyasi mavjud bo'lmaganligi sababli ushbu kodeks xususiy sektor tomonidan emas, balki davlat organi, ya'ni Adliya vazirligi tomonidan ishlab chiqildi va moliyalashtiruvchilarning faoliyatini tartibga soluvchi asosiy instrument sifatida tan olingan. Ushbu kodeksning ingliz modelidagi kodeksdan farqi shundan iboratki, u Gonkongda faoliyat yurituvchi barcha moliyalashtiruvchi kompaniya uchun tatbiq etiladi va ulardan yiliga bir marta hisobdorlik talab etiladi.

Gonkong modelining bir qator o'ziga xos jihatlari mavjud. Xususan, u moliyalashtiruvchi tomon va arbitr o'rtasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan manfaatlar to'qnashuvi masalasini

bevosita o'zining Arbitraj qonuni orqali tartibga soladi (Hong Kong Special Administrative Region, 2010). Mazkur qonunchilikka ko'ra, arbitraj jarayonida uchinchi shaxs tomonidan moliyalashtirish mavjudligini oshkor etish majburiyati normativ darajada mustahkamlangan. Biroq ushbu modelning muhim xususiyati shundaki, mazkur majburiyatning buzilishi avtomatik tarzda alohida huquqiy javobgarlik yoki qat'iy sanksiyalarni keltirib chiqarmaydi (Hong Kong Special Administrative Region, 2010). Shu bois Gonkong modeli oshkor etish talabini qonunchilik asosida belgilagan bo'lsa-da, uning ijrosini ta'minlash masalasida nisbatan yumshoq va moslashuvchan yondashuvni saqlab qoladi.

Uchinchi shaxslar tomonidan moliyalashtirilish amaliyotini huquqiy tartibga solishda institutsional yondashuv, ya'ni xalqaro tijorat arbitraji qoidalari orqali amalga oshirish modeli ham mavjud. Ushbu tahliliy o'rganish doirasida bunday boshqaruv rejimiga misol tariqasida Singapur Xalqaro Arbitraj Markazi hamda Gonkong Xalqaro Arbitraj Markazining Arbitraj qoidalarini keltirish mumkin (Singapore International Arbitration Centre, 2025; Hong Kong International Arbitration Centre, 2024). Mazkur arbitraj institutlari o'z yurisdiksiyasiga qabul qilingan arbitraj ishlarini ko'rib chiqishda uchinchi shaxs tomonidan moliyalashtirilish bilan bog'liq ayrim huquqiy masalalarni bevosita arbitraj qoidalari orqali tartibga solishga harakat qiladi. Xususan, ushbu qoidalar arbitraj jarayonining shaffofligini ta'minlash, arbitrlar va moliyalashtiruvchilar o'rtasidagi manfaatlar to'qnashuvining oldini olish va oshkor etish majburiyatlarini belgilashga qaratilgan (Hong Kong International Arbitration Centre, 2024).

Xulosa

Yuqoridagi qiyosiy tahlillardan shunda xulosa qilish mumkinki, UTM amaliyotini

huquqiy tartibga solishda yagona yondashuv mavjud emas. Har bir yurisdiksiya o'zining huquqiy tizimi, arbitraj amaliyoti va iqtisodiy manfaatlaridan kelib chiqib alohida rejimni shakllantirgan. Angliya va Uels modeli asosan ixtiyoriy o'zini o'zi tartibga solish tamoyiliga tayanib, davlat aralashuvini minimal darajada saqlashni maqsad qilgan va UTM bozorining erkin rivojlanishiga imkon yaratgan. Biroq moliyalashtirish faktini oshkor qilish va qarshi tomon xarajatlari uchun kafolat berish huquqiy tartibga solinmagani mazkur modelning asosiy zaif tomonlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Singapur modeli esa aksincha, UTMni qat'iy huquq asosida ancha konservativ tarzda huquqiy tartibga soladi. Xususan, moliyalashtirish faktini oshkor qilish majburiyati va moliyalashtiruvchilarning professional faoliyatiga oid masalalar normativ-huquqiy hujjatlar orqali aniq belgilangan. Gonkong modeli esa Angliya va Uels hamda Singapur yondashuvlari o'rtasidagi muvozanatli gibril tizim sifatida shakllangan. U oshkor etish majburiyatini qat'iy huquq darajasida mustahkamlasa-da, uni buzganlik uchun sanksiyalarni nazarda tutmaydi. Shu bois Gonkong modeli bir vaqtning o'zida ham arbitraj tizimining yaxlitligini saqlash, ham UTM industriyasining rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan moslashuvchan yondashuv sifatida baholanishi mumkin.

Umuman olganda, mazkur qiyosiy modellar tahlili shuni ko'rsatadiki, UTMni samarali tartibga solish har bir davlatning o'z huquqiy tizimi, arbitraj amaliyoti va iqtisodiy manfaatlaridan kelib chiqib shakllantirilgan. Shu sababli ushbu industriyaning rivojlanishi ham turli yurisdiksiyalarda turlicha yondashuvlar va tartibga solish usullari bilan bevosita bog'liq bo'lib, kelgusida yanada moslashuvchan va muvozanatli global standartlarga ehtiyoj mavjudligini ko'rsatadi.

REFERENCES

- Abramowicz, M. (2005). On the alienability of legal claims. *The Yale Law Journal*, 114, 697.
Blavi, F. (2015, December 17). *It's about time to regulate third party funding*. Kluwer Arbitration Blog.
Briner, R., & Böckstiegel, K.-H. (Eds.). (2001). *Security for costs in international arbitration: Why, when and what if...* In *Law of international business and dispute settlement in the 21st century*. Heymanns.

- Colombo, S., & Yokomizo, D. (2019). The Hague Principles on Choice of Law in International Commercial Contracts: A Japanese perspective. *Nagoya University Journal of Law and Politics*, 280, 55–82. <https://doi.org/10.18999/nujlp.280.3>
- Derains, Y. (2013). *Foreword*. In *Third-party funding in international arbitration*. ICC Publication.
- Dos Santos, C. (2017). Third-party funding in international commercial arbitration: A wolf in sheep's clothing? *ASA Bulletin*, 35(4), 868–889.
- Gayner, O., & Khouri, S. (2017). Singapore and Hong Kong: International arbitration meets third party funding. *Fordham International Law Journal*, 40(3).
- Gonsales Nieves, F. M. (2016). The feasibility of a third-party funding market for arbitration claims in Puerto Rico. *University of Puerto Rico Business Law Journal*, 7(1).
- Hong Kong International Arbitration Centre. (2024). *HKIAC Administered Arbitration Rules*. <https://www.hkiac.org/arbitration/rules-practice-notes/administered-arbitration-rules>
- Hong Kong Special Administrative Region. (2010). *Arbitration Ordinance (Cap. 609)*. <https://www.elegislation.gov.hk/hk/cap609>
- Hubbuck, N. (2017). *Third party funding and the pitfalls of privilege*. Practical Law: Arbitration Blog.
- Kalicki, J. E. (2006). Security for costs in international arbitration. *Transnational Dispute Management*, 3(5).
- Kidd, J. (2012). To fund or not to fund: The need for second best solutions to the litigation finance dilemma. *Journal of Law, Economics and Policy*, 8(3).
- Pachahara, S., & Ghandi, A. (2022). Third-party funding in international commercial arbitration. *Conflict Studies Quarterly*, 41, 60–77.
- Parliament of England. (1275). *Statute of Westminster I (3 Edw. I)*. The National Archives. <https://www.legislation.gov.uk/aep/Edw1/3/5>
- Peysner, J. (2018). *Playing the man not the ball*. In *Litigation, costs, funding and behaviour: Implications for the law* (1st ed.). Routledge.
- Rajah, I. (2017, January 10). *Second Reading Speech by Senior Minister of State for Law, Indranee Rajah SC, on the Civil Law (Amendment) Bill 2016*. Ministry of Law, Singapore. <https://www.mlaw.gov.sg/news/parliamentary-speeches/second-reading-speech-by-senior-minister-of-state-for-law--indra3>
- Santosuosso, T., & Scarlett, R. (2019). Third-party funding in investment arbitration: Misappropriation of access to justice rhetoric by global speculative finance. *Boston College Law Review*, 60.
- Scherer, M., Goldsmith, A., & Fléchet, C. (2012). Third party funding in international arbitration in Europe: Part 1—Funders' perspectives. *International Business Law Journal*, (2), 207–220.
- Shepherd, J. M. (2012). Ideal versus reality in third-party litigation financing. *Journal of Law, Economics, and Policy*, 8.
- Singapore International Arbitration Centre. (2025). *SIAC Rules 2025*. <https://siac.org.sg/siac-rules-2025>
- Solas, G. M. (2019). *Third party funding: Law, economics and policy*. Cambridge University Press.
- Sorabji, J. (2014). *English civil justice after the Woolf and Jackson reforms: A critical analysis* (1st ed.). Cambridge University Press.
- Sweify, M. F. (2023). *Third party funding in international arbitration: A critical appraisal and pragmatic proposal*. Edward Elgar Publishing.
- Van den Berg, A. J. (2011). *New options for funding international arbitration: An arbitrator's perspective*. Kluwer Law International.
- Von Goeler, J. (2016). *Third-party funding in international arbitration and its impact on procedure*. Wolters Kluwer.
- Yu, H.-L. (2017). Can third-party funding deliver justice in international commercial arbitration. *International Arbitration Law Review*, 20(1).

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК REVIEW OF LAW SCIENCES

Huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

Правовой научно-практический журнал

Legal scientific-practical journal

2026-yil maxsus son

VOLUME 10 / SPECIAL ISSUE / 2026

DOI: [HTTPS://DX.DOI.ORG/10.51788/TSUL.ROLS.2026.10.SI](https://dx.doi.org/10.51788/TSUL.ROLS.2026.10.SI).